

Aktywność edukacyjna jako główny wyznacznik aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym osób w okresie późnej dorosłości

Celem artykułu jest podkreślenie konieczności zastanowienia się nad starością i procesem starzenia się w kontekście dynamicznego procesu starzenia się społeczeństw, a także ukazanie dróg i inicjatyw, za pomocą których można zachęcać, stymulować oraz inicjować podejmowanie różnych form aktywności przez osoby starsze, ze szczególnym uwzględnieniem aktywności edukacyjnej, która powinna w istotny sposób pomóc w przywróceniu tych osób do aktywnego życia w społeczeństwie. Zaprezentowane analizy mają charakter teoretyczno-empiryczny. Pierwsza część opracowania poświęcona została problematyce znaczenia aktywności w życiu osób starszych w kontekście przystosowania do starości i pomyślnego starzenia się, a także aktywności edukacyjnej seniorów na tle innych typów aktywności i jej znaczeniu w podejmowaniu aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym przez osoby starsze w świetle literatury przedmiotu. Teoretyczne rozważania zostały poszerzone o analizę wybranych wyników badań własnych autorki dotyczących podejmowania aktywności edukacyjnej i zawodowej przez osoby w wielu senioralnym w województwie kujawsko-pomorskim. Całość opracowania jest próbą ukazania, jak ważne jest zagadnienie podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby w wieku senioralnym i jak bardzo silnie jest ono związane z problematyką przystosowania do starości, a co za tym idzie, z aktywizowaniem osób starszych do podejmowania różnorodnych działań pozwalających na adaptację i dostosowanie się do nieustannie zmieniającej się rzeczywistości.

Słowa kluczowe: starość, starzenie się, aktywizacja osób starszych, aktywność edukacyjna, uczestnictwo w życiu społecznym

Wprowadzenie

Dynamiczny proces starzenia się społeczeństw wymaga pogłębionej refleksji nad starością, procesem starzenia się człowieka, a przede wszystkim nad jakością życia w okresie późnej dorosłości. Przystosowanie się człowieka starego do nowej sytuacji życiowej w dużym stopniu zdeterminowane jest prawidłowym funkcjonowaniem systemu społecznego. Nie należy jednak zapominać o istotnej roli, jaką odgrywają w tej kwestii

podejmowane przez jednostkę różnego rodzaju indywidualne działania. Bowiem, aktywność daje ludziom starszym możliwość reorganizacji własnego życia i jednocześnie zwiększa ich zdolności adaptacyjne. Umożliwia ona również samodzielne kierowanie swoim życiem w taki sposób, aby było ono źródłem poczucia sensu i spełnienia. Dlatego też coraz częściej uznaje się, że aktywizacja osób w starszym wieku stanowi szansę na pomyślne starzenie się.

Znaczenie aktywności w życiu osób starszych w kontekście przystosowania do starości i pomyślnego starzenia się

Problematyka podejmowania aktywności przez osoby starsze to niezwykle ważne zagadnienie, które wpisuje się w założenia idei ogłoszonego w roku 2012 *Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej*, której celem było i jest zwrócenie uwagi opinii publicznej na wkład, jaki do społeczeństwa wnoszą osoby starsze. W związku z tym nasuwa się istotne pytanie, czy aktywność osób starszych można stymulować, wspierać i zachęcać do niej. A jeśli tak, to w jaki sposób, w jakim zakresie i w jakich wymiarach? Istotne jest również to, za pomocą jakich środków i sposobów można to robić, przy pomocy jakich osób bądź instytucji oraz kto powinien być za to odpowiedzialny?

Jedno na pewno nie budzi wątpliwości. A mianowicie fakt, że aktywizacja, mając na celu przywrócenie ludzi starszych do aktywnego życia w społeczeństwie, ma dla nich ogromne znaczenie. Polega ona bowiem głównie na organizowaniu ich czasu wolnego, ukazywaniu aktywnych form wypoczynku i realizacji zainteresowań, jak również umożliwia i ułatwia tym osobom przystosowanie się do bardzo szybko zmieniającej rzeczywistości.

Aktywność człowieka można określić jako jego sposób porozumiewania się z innymi ludźmi i z otaczającym go światem. Aktywność jest zdolnością do intensywnego działania, to „energia, która stwarza szansę na kontaktowanie i porozumiewanie się z innymi ludźmi, co ma szczególne znaczenie w wieku starszym” (Kaczmarczyk, Trafiałek, 2007, s. 116).

Aktywność warunkuje zaspokojenie wszystkich potrzeb człowieka, zarówno biologicznych, jak i społecznych oraz kulturalnych. Jest ona również warunkiem odgrywania ról społecznych, funkcjonowania w grupie, a także w społeczeństwie. Brak aktywności z kolei powodować może utratę akceptacji ze strony otoczenia, a co za tym idzie wyizolowanie i osamotnienie (Szatur-Jaworska, Błędowski, Dziegielewska, 2006, s. 161-162).

O ogromnej roli podejmowania aktywności przez osoby starsze świadczą jej wielorakie funkcje. Jedną z najważniejszych jest funkcja adaptacyjna, która pomaga w lepszym przystosowaniu się osób starszych do życia w nowej sytuacji społecznej i rodzinnej. Funkcja integracyjna z kolei prowadzi do lepszego przystosowania się w grupie, do której należą ludzie starsi. Funkcja kształcąca pomaga rozwijać i doskonalić cechy oraz dyspozycje osobowościowe jednostki, a funkcja kompensacyjna ułatwia wyrównywanie braków w innych zakresach (np. brak pracy zawodowej). Nie bez znaczenia są również funkcje: rekreacyjno-rozrywkowa i psychohigieniczna pomagające zlikwidować stres, przywracające chęć do życia, wypełniające wolny czas i pozwalające na odczuwanie satysfakcji oraz poprawę jakości życia (por. Dziegielewska, 2006, s. 164).

W chwili obecnej dużo, w stosunku do ubiegłych lat, pisze się i mówi o aktywnym starzeniu się. W tym kontekście zwraca się uwagę na życie człowieka jako proces, podczas którego każdego dnia musi on przygotowywać się do starości. Podkreśla się tu znaczenie działań, które mają za zadanie sprawić, że starość w rzeczywistości stanie się okresem aktywności, w przeciwieństwie do jej stereotypowego postrzegania jako okresu immobilizmu, zależności, braku radości, chęci i woli życia (Perek-Białas, Worek, 2005, s. 16).

W tym kontekście istotnego znaczenia nabiera propagowanie postępowania sprzyjającego aktywnemu starzeniu się. I nie powinno ono ograniczać się do rozwiązań w ramach szeroko rozumianej polityki społecznej czy instytucji oraz organizacji zajmujących się problemami osób starszych, a także promowaniem aktywności społecznej tych osób. Całe społeczeństwo powinno być świadome, jak dużą rolę w życiu społecznym odgrywają osoby starsze, których znaczenie wraz z wiekiem przenosi się z dziedzin ekonomii i polityki na dziedzinę bardziej duchowe, mniej dostrzegalne, ale niezmiernie ważne. Ludzie starzy bowiem utrwalają w społeczeństwie wszystkie sprawdzone w życiu osobistym wartości, normy i wzory stosunków międzyludzkich, a zwłaszcza rodzinnych. Przekazują młodszemu pokoleniu prawidłowy stosunek do społeczeństwa i państwa, stanowią nieodzowne uzupełnienie zinstytucjonalizowanego kształcenia i wychowania, a także nadają trwałość i ciągłość całościowo rozumianemu życiu społecznemu i narodowemu (Dyczewski, 1994, s. 36-40).

W związku z tym, strategia aktywnego starzenia się powinna opierać się na założeniach umożliwiających wszystkim osobom w podeszłym wieku aktywizację i aktywne życie, polegających na zachęcaniu i wsparciu, w przeciwieństwie do przymusu i konieczności wysiłku, jaki towarzyszy aktywności. Strategia ta powinna być kierowana do wszystkich pokoleń i powinna opierać się na wzajemnej solidarności, a prewencyjne działania, zapobiegające różnorodnym chorobom i niepełnosprawności, powinny obejmować zarówno osoby starsze, jak i młodsze pokolenie. Ważne jest również to, aby działania aktywizujące uwzględniały i respektowały różnice kulturowe oraz narodowe, a także nie naruszały autonomii i niezależności człowieka (Fabiś, 2008, s. 92-93).

Głównym inicjatorem propagowania działań na rzecz aktywnego starzenia się jest Światowa Organizacja Zdrowia, która promuje, popularyzuje i monitoruje nowe rozwiązania w wyznaczonych obszarach. Określa ona proces aktywnego starzenia się (active ageing) jako optymalizację szans w dziedzinie zdrowia, partycypacji i zabezpieczenia w celu poprawy jakości życia osób starszych. Podstawowym celem tego procesu są starania o zachowanie autonomiczności i niezależności jednostki, a co za tym idzie zwiększenie liczebności osób charakteryzujących się pozytywną jakością życia w momencie osiągnięcia starszego wieku oraz ilości osób starszych aktywnie uczestniczących w życiu całego społeczeństwa, jak również w życiu rodzinnym i lokalnym (*Active Ageing*, 2002, s. 12-16).

Aktywność edukacyjna seniorów na tle innych typów aktywności i jej znaczenie w podejmowaniu aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym przez seniorów

W literaturze doszukać się można różnych typów aktywności osób starszych i ich klasyfikacji. I tak na przykład M. Dziegielewska wyróżnia trzy typy aktywności: formalną, nieformalną i samotniczą (Dziegielewska, 2006, s. 160-164). Z kolei G. Orzechowska określiła siedem rodzajów aktywności osób w wieku

senioralnym związanych z polami ich zainteresowań. Należą do nich: aktywność domowo-rodzina, kulturalna, zawodowa, społeczna, edukacyjna, religijna oraz rekreacyjna (Orzechowska, 1999, s. 28-29).

Spśród wielu form aktywności na szczególną uwagę zasługuje aktywność edukacyjna, gdyż właśnie ta aktywność najsilniej stymuluje jednostkę do uruchamiania zdolności adaptacyjnych do zmiennych warunków egzystencji, a także wpływa na jakość życia na każdym etapie jej rozwoju.

Konieczność podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby starsze stymulowana jest przez wiele różnorodnych i niezwykle znaczących współcześnie czynników, do których należą głównie: postęp cywilizacyjny, rozwój nauki i techniki, idea społeczeństwa uczącego się czy w końcu globalizacja niemal wszystkich sfer życia.

Postęp cywilizacyjny wymaga od człowieka w każdym wieku permanentnego uczenia się, a także orientacji w otaczającym świecie, polegającej nie tylko na posiadaniu wiedzy ogólnej na tematy bieżących wydarzeń. Przede wszystkim jest to „proces ciągłego podążania za doznaniem poczucia nieustannego uczestnictwa w rozumieniu i kształtowaniu obrazu rzeczywistości. To również poznawanie siebie i nabywanie doświadczenia w sposobach uczenia się i realne zdobywanie wiedzy” (Roguska, 2009, s. 77).

Z kolei paradygmat edukacji jako procesu całościowego można usytuować u podłoża założenia pomocy w rozwoju człowieka w dorosłości i starości. Wsparcie to odnosi się do przemian tworzenia obrazu siebie, jako osoby dorosłej w podstawowych rolach społecznych, a także osoby starzejącej się, stojącej wobec zmiany stylu życia (Czerniawska, 2007, s. 8-10).

Zasadniczy cel edukacji osób w okresie późnej dorosłości to utrzymanie przez nich jak najdłużej samodzielności i niezależności, a także umożliwianie podejmowania przez nich aktywnych form uczestnictwa w życiu społecznym. Dlatego też coraz częściej osoby starsze w edukacji odnajdują nie tylko rozrywkę intelektualną i kulturalną, ale także uznają ją za trening umysłowy, a co za tym idzie drogę do niezależności, emancypacji i stałego rozwoju (por. Fabiś, 2006, s. 34). W związku z tym, istotnego znaczenia nabiera każda działalność, która umożliwia, stymuluje i zachęca do wzmoczonego wysiłku umysłowego osób starszych.

Taką rolę spełniają w chwili obecnej Uniwersytety Trzeciego Wieku, które realizują działania mające na celu rozwój osób w podeszłym wieku, głównie poprzez popularyzowanie kształcenia ustawicznego. Instytucje te również stwarzają tym osobom możliwości przystosowania się do zmieniającego się świata i otaczającej ich rzeczywistości, a w szczególności do podtrzymywania więzi społecznych oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (por. Fabiś, 2008, s. 91).

Uczestnictwo osób starszych w życiu społecznym sprowadza się głównie do „społecznie wartościowego, zgodnego z wymaganiami kulturowymi, funkcjonowania w roli seniora”, która wymaga nauczania się przez te osoby wielu różnorodnych umiejętności, a zwłaszcza umiejętności odkrywania głębszego sensu w kontaktach z innymi ludźmi, a także możliwie pełnego uczestnictwa w kulturze oraz aktywności społecznej (Turoś, 2004, s. 336).

Tak więc, aktywność edukacyjna osób starszych powinna być rozumiana nie tylko jako zdobywanie różnorodnych form wiedzy, ale także jako nauka umiejętności i postaw, które mogą przyczynić się do poprawy jakości oraz osiągnięcia zadowolenia i satysfakcji z życia. W tym kontekście edukacja może stwarzać możliwość

pomocy osobom starszym w wielu ważnych obszarach ich funkcjonowania. Dotyczy to głównie zmagania tych osób z codziennym życiem, poprzez nabycie nowych umiejętności wspomagających i ułatwiających rozwiązywanie problemów oraz podejmowanie decyzji, a co za tym idzie funkcjonowanie w życiu społecznym. Edukacja może stanowić również wsparcie w pomaganiu innym osobom, które jest bardzo często powiązane z przekazywaniem wiedzy własnym członkom rodziny, głównie wnukom, gdzie osoby starsze występują jako nieprofesjonalni wychowawcy i nauczyciele przekazujący im życiowe doświadczenie. Może także umożliwiać ponowne pojawienie się osób starszych na rynku pracy, który już został przez nich opuszczony, a co za tym idzie – na zwiększenie ich dochodów. Wreszcie edukacja może stanowić wsparcie w czynieniu z okresu starości zwińczenia własnego życia, poprzez sprzyjanie uwolnieniu się tych osób od stereotypów, negatywnych sądów i przekonań oraz ciągły rozwój i budowanie własnej tożsamości (Dzięgielewska, 2006, s. 169).

Powyzsze ustalenia dotyczące roli edukacji w życiu osób starszych bardzo silnie wiążą się z tym, iż osoby te przywiązują dużą wagę do użyteczności procesu kształcenia, a zdobyte przez nie umiejętności praktyczne powinny pomóc im w przewyżczeniu trudności życia codziennego, w samodzielnej realizacji potrzeb, a także w rozwiązywaniu najistotniejszych problemów. Wyrazem tej tendencji jest zwiększające się zapotrzebowanie osób starszych na dokończenie w zakresie obsługi telefonu komórkowego, komputera, Internetu czy też bankomatu. Wykazują oni także chęć konsultacji z dietetykami, rehabilitantami, prawnikami czy ekonomistami (Aleksander, 1992, s. 332-335).

Jedną z wielu zmian charakterystycznych dla współczesnych czasów jest to, iż technologie cyfrowe stały się elementem kluczowym w życiu współczesnego społeczeństwa. Znajomość nowych mediów bardzo często determinuje funkcjonowanie jednostki w tym społeczeństwie, a brak podstawowych umiejętności i kompetencji w tym zakresie może powodować spychanie niektórych z nich na margines społeczny. Dotyczy to w dużej mierze osób w wieku senioralnym, gdyż w Polsce ciągle jest jeszcze za mało programów i inicjatyw oraz instytucji i ośrodków zajmujących się problemami tej grupy społecznej. Jednakże, pomimo wielu nieprzychylnych czynników, można zaobserwować tendencję wzrostową związaną z powstawaniem placówek organizujących edukację dla starszych osób z zakresu nowych mediów. Realizują je na terenie Polski instytucje różnego typu, do których głównie należą: instytucje komercyjne (firmy szkoleniowe), instytucje oświatowe (uczelnie wyższe, placówki kształcenia ustawicznego), instytucje pozarządowe (stowarzyszenia), instytucje społeczne (kluby seniora), instytucje kulturalne (domy kultury) i najbardziej obecnie popularne Uniwersytety Trzeciego Wieku, działające zazwyczaj przy uczelniach wyższych lub pod ich patronatem (Tomczyk, 2010, dostęp 14.04.2014).

Powyzsze ustalenia wskazują na kolejny ważny aspekt warunkujący podejmowanie aktywności edukacyjnej przez seniorów oraz roli edukacji w ich życiu, którym jest niwelowanie dla nich barier, jakie mogą pojawiać się w wyniku postępu naukowo-technicznego i powstawania nowych technologii.

W chwili obecnej osoby w wieku senioralnym stanęły w obliczu różnorodnych przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Ich sytuację i sposób adaptacji do zmieniającej się rzeczywistości komplikuje fakt, że jest to pokolenie, które dojrzało w diametralnie odmiennym ustroju niż obecny, przez co zrozumienie

i pełna adaptacja teraźniejszej rzeczywistości jest trudna, a czasem wręcz niemożliwa. W dodatku znacząco potęgują ten stan postępujące procesy starzenia się, powodujące deprecjację w zakresie wywiązywania się z różnorodnych ról. W związku z tym, jednym z podstawowych, a zarazem głównych wyzwań edukacji w tym zakresie powinno być stwarzanie warunków do kształtowania w nich podstaw percepcji i zrozumienia obecnego świata połączonego z umiejętnością jego interpretacji. Jest to właściwie niezbędny warunek prawidłowego funkcjonowania seniorów w społeczeństwie, a co za tym idzie – zwiększania przez nich szans obrony przed marginalizacją i wykluczeniem (Skibińska, 2008, s. 98-99).

L. Turos podkreśla, że człowiek stary, pomimo wielu zmian deterioracyjnych w organizmie, jest owocem wychowania i samowychowania (autokreacji) oraz stałego samodoskonalenia się. Stąd koncepcja uczenia ludzi starych umiejętności samopoznania i samodoskonalenia, jego zdaniem, ma duże znaczenie poznawcze i praktyczne. Umożliwia im bowiem lepszą percepcję procesów, które dokonują się w ich organizmie i pozwala na prawidłowe ustosunkowanie się do nich. Uczenie się w tym przypadku jest nieodzowne, gdyż zapewnia osobom starszym korzystne funkcjonowanie w różnych sytuacjach i rolach, głównie społecznych, rodzinnych, czy zawodowych (Turos, 2004, s. 335).

Podejmowanie aktywności edukacyjnej osób starszych w świetle wyników badań własnych

Powyższe ustalenia o charakterze teoretycznym skłaniają do zaprezentowania problematyki podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby w wieku senioralnym na tle badań dotyczących podejmowania aktywności edukacyjnej i zawodowej przez osoby starsze w Polsce, w województwie kujawsko-pomorskim. Zaprezentowane analizy stanowią fragment badań, w ramach przygotowywanej przez autorkę tego opracowania pracy habilitacyjnej, które zostały przeprowadzone w latach 2008-2011 oraz pod koniec roku 2013, za pomocą kwestionariusza wywiadu na temat: „Aktywność zawodowa i edukacyjna ludzi starzejących się”. W ramach niniejszego opracowania przedstawione zostały opinie 1304 osób – emerytów różnych grup zawodowych i wieku życia oraz osób w wieku przedemerytalnym, z okresu do pięciu lat przed ich przejściem na emeryturę.

Zaprezentowane w ramach tego opracowania rozważania teoretyczne pokazały, że niezwykle istotne dla osób w wieku senioralnym jest niewycyfowanie się z aktywnego życia, a po przejściu na emeryturę kontynuowanie lub rozwijanie nowych form aktywności. W związku z tym warto przedstawić tę część badań, która dotyczyła analizy sposobów spędzania wolnego czasu przez badane osoby starsze. Dla uszczegółowienia wyników badań wprowadzono dodatkowy wyznacznik, jakim jest płeć, a dla ogólnego zobrazowania prezentowanego problemu sporządzono zestawienie analityczne i przedstawiono za pomocą tabeli 1¹.

¹ Przed analizą zebranego materiału dokonane zostały jego obliczenia ilościowe. Badani emeryci mieli za zadanie określić sposób spędzania czasu wolnego poprzez dokonanie wartościowania. Uzyskane odpowiedzi zostały odpowiednio pomnożone: „TAK” razy 4, „RACZEJ TAK” razy 3, „RACZEJ NIE” razy 2 i „NIE” razy 1. Uzyskane wartości punktowe podzielono przez liczbę badanych osób i otrzymano średnią wartość wyboru. Dla tej średniej z kolei zastosowano następujące przedziały wartościowania: do 1,50 p. – odpowiedź negatywna pewna – nie; od 1,51 p. do 2,50 p. – odpowiedź negatywna niepewna – raczej nie; od 2,51 p. do 3,50 p. – odpowiedź pozytywna niepewna – raczej tak; powyżej 3,50 p. – odpowiedź pozytywna pewna – tak.

Tabela 1. Sposób spędzania czasu wolnego przez seniorów – zestawienie analityczne

Lp.	FORMY SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO	KOBIEТЫ N=796		MĘŻCZYŹNI N=508		OGÓŁEM N=1304	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1	nadal pracuję zawodowo – kontynuuję pracę dotychczas wykonywaną	1,56	IX	1,97	VI	1,72	VIII
2	nadal pracuję, lecz w zawodzie dotychczas niewykonywanym	1,21	XV	1,45	IX	1,30	XIII
3	urzęczywistniam swoje zainteresowania	2,28	VI	2,40	V	2,33	V
4	realizuję zamiłowania amatorskie, będące jednocześnie źródłem dodatkowego dochodu	1,28	XIII	1,41	XI	1,33	XII
5	podejmuję się aktywności społeczno-kulturalnej	2,68	V	1,38	XII	2,17	VI
6	poświęcam czas głównie rodzinie	3,28	II	3,07	II	3,20	II
7	wiele czytam	2,81	IV	2,66	IV	2,60	IV
8	słucham radia, oglądam programy telewizyjne	3,57	I	3,48	I	3,53	I
9	uczestniczę w prelekcjach, odczytach wygłaszanych w klubach, domach kultury lub Uniwersytetach Trzeciego Wieku	1,46	XI	1,29	XIII	1,40	XI
10	podjąłem/podjęłam naukę w celu uzupełnienia wykształcenia	1,17	XVI	1,15	XVI	1,16	XVI
11	podjąłem/podjęłam naukę dla własnej przyjemności	1,27	XIV	1,23	XIV	1,25	XIV/XV
12	uprawiam sport	1,69	VIII	1,64	VIII	1,67	IX
13	uprawiam krajoznawstwo i turystykę	1,70	VII	1,87	VII	1,77	VII
14	poświęcam się działalności twórczej, artystycznej	1,29	XII	1,19	XV	1,25	XIV/XV
15	podejmuję aktywność klubową i zabawową	1,52	X	1,42	X	1,48	X
16	zajmuję się swoim stanem zdrowia	3,20	III	2,98	III	3,11	III
17	inne	1,04	XVII	1,00	XVII	1,02	XVII
ŚREDNIE WYBORU			–		–		–

INNE: kobiety – praca na działce.

Dane z powyższej tabeli wskazują na to, że w pierwszej kolejności zarówno kobiety, jak i mężczyźni słuchają radia i oglądają programy telewizyjne. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,53 p., a w skali 1-4 i mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”. Wśród kobiet odpowiedź ta uzyskała średnią ogólną – 3,57 p., a wśród mężczyzn – 3,48 p. Należy dodać, że wśród mężczyzn odpowiedź ta mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

W drugiej kolejności badani seniorzy poświęcają czas głównie rodzinie – średnia ogólna 3,20 p. (w tym wśród kobiet – 3,28 p., a u mężczyzn – 3,07 p.). Z kolei na trzecim miejscu wszyscy wskazywali, że zajmują się swoim stanem zdrowia – średnia wyboru 3,11 p. (wśród kobiet – 3,20 p., a wśród mężczyzn – 2,98 p.). Wszystkie te odpowiedzi mieszczą się w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Będąc głównym punktem zainteresowania, ze względu na charakter niniejszego opracowania, zaproponowane formy podejmowania aktywności edukacyjnej przez seniorów osiągnęły najniższe wartości. I tak – uczestnictwo w prelekcjach, odczytach wygłaszanych w klubach, domach kultury lub Uniwersytetach Trzeciego Wieku uzyskało rangę XI, ze średnią ogólną 1,40 p., podejmowanie nauki dla własnej przyjemności rangę XIV i XV (średnia ogólna – 1,25 p.), a podejmowanie nauki w celu uzupełnienia wykształcenia – rangę XVI (średnia ogólna – 1,16 p.). Wszystkie te średnie są wyrazem odpowiedzi negatywnej pewnej „nie”.

W toku badań udało się ustalić również dominujące formy aktywności podejmowane przez badane osoby starsze po ich przejściu na emeryturę. Wyniki z badań w postaci zestawienia analitycznego przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Formy aktywności podejmowane przez badanych seniorów, po ich przejściu na emeryturę – zestawienie analityczne

Lp	FORMY AKTYWNOŚCI	KOBIEТЫ N=796		MĘŻCZYŹNI N=508		OGÓŁEM N=1304	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1	aktywność domowo-rodzinna	3,67	I	3,57	I	3,63	I
2	aktywność kulturalna	2,38	IV	2,01	VI	2,23	V
3	aktywność zawodowa	1,68	VI	2,17	V	1,87	VI
4	aktywność społeczna	2,35	V	2,18	IV	2,29	IV
5	aktywność edukacyjna	1,61	VII	1,54	VII	1,59	VII
6	aktywność religijna	3,10	II	2,78	II	2,98	II
7	aktywność rekreacyjna	2,51	III	2,65	III	2,56	III
8	inna aktywność	1,01	VIII	1,04	VIII	1,02	VIII
ŚREDNIE WYBORU			–		–		–

INNA AKTYWNOŚĆ: kobiety: praca na działce, hodowla kwiatów; mężczyźni: sport, wędkarstwo, myślistwo, spacer, praca w ogródku

Dane z powyższej tabeli wskazują, że główną formą aktywności, podejmowaną przez badanych seniorów po ich przejściu na emeryturę jest aktywność domowo-rodzinna. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,63 p. i mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”. Wśród kobiet odpowiedź ta uzyskała średnią ogólną – 3,67 p., a wśród mężczyzn – 3,57 p., również mieszcząc się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”.

Drugą rangę, ze średnią ogólną – 2,98 p. uzyskała aktywność religijna, przy czym wśród kobiet uzyskała średnią ogólną – 3,10 p., a wśród mężczyzn – 2,78 p. Wszystkie te średnie są wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Generalnie ranga trzecia została przypisana aktywności rekreacyjnej, ze średnią ogólną – 2,56 p. (wśród kobiet – 2,51 p., a wśród mężczyzn – 2,65 p.), również mieszcząc się w odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Właściwie najniższą rangę spośród wymienionych (VII) uzyskała aktywność edukacyjna, ze średnią ogólną – 1,59 p., mieszczącą ją w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie”, potwierdzającą niewielkie zainteresowanie badanych emerytów podejmowaniem dalszego kształcenia i tendencji ogólnych związanych z niewielkim zainteresowaniem tej grupy aktywnością edukacyjną.

Główną przyczyną takiego stanu rzeczy, zdaniem zarówno ankietowanych kobiet, jak i mężczyzn, był brak chęci i czasu. W większości badani nie widzieli ani konieczności, ani potrzeby podejmowania aktywności edukacyjnej. Uznawali na ogół, że na emeryturze przyszedł czas na wypoczynek.

Ponadto kobiety wskazywały, że brak czasu na podejmowanie tej aktywności spowodowany był ich poświęceniem domowi i rodzinie. Niektóre z nich uzasadniały swój brak motywacji również tym, iż „nauka jest dla młodych, a osoby starsze nie uczą się jak młode”. Z kolei niektórzy z badanych mężczyzn wskazali na brak ofert dotyczących edukacji w zamieszkiwanej miejscowości.

Seniorom, którzy wskazywali na podejmowanie aktywności edukacyjnej, zadano dodatkowe pytanie o powód podjęcia tej aktywności. Wyniki z badań w postaci zestawienia analitycznego przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Powód podjęcia aktywności edukacyjnej przez badanych emerytów – zestawienie analityczne

Lp.	POWÓD PODJĘCIA AKTYWNOŚCI EDUKACYJNEJ	KOBIECY N=112		MĘŻCZYŹNI N=32		OGÓŁEM N=144	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1	sytuacja ekonomiczna – chęć powiększenia dochodów, co wiąże się z ponownym znalezieniem się na rynku pracy i podjęciem pracy	1,65	XI	2,56	IX	1,85	XI
2	zmaganie się z codziennością – zdobycie nowych umiejętności, pozwalających na lepsze funkcjonowanie w życiu	2,64	VIII	2,78	VI	2,67	VIII
3	utrzymanie dobrej kondycji umysłowej – aktualizacja oraz poszerzenie wiedzy i umiejętności	3,81	I	3,78	I	3,80	I
4	stwarzanie okazji do przebywania wśród osób z podobnej grupy wiekowej	3,14	V/VI	2,97	IV	3,10	V
5	pomaganie innym – działanie na rzecz społeczności	2,61	IX	2,00	X	2,47	IX

cd. tab. 3

6	wzrost poczucia zadowolenia z życia i samorealizacja	3,64	II	3,34	II	3,58	II
7	podniesienie prestiżu, autorytetu i poczucia własnej wartości	3,19	IV	2,69	VIII	3,08	VI
8	chęć wypełnienia wolnego czasu – możliwość ciekawego spędzania czasu wolnego	3,49	III	2,81	V	3,34	III
9	ciekawe oferty kształcenia dla seniorów	2,70	VII	2,72	VII	2,70	VII
10	predyspozycje umysłowe	3,14	V/VI	3,00	III	3,11	IV
11	wpływ środowiska	2,12	X	1,87	XI	2,06	X
12	inne	1,00	XII	1,00	XII	1,00	XII
ŚREDNIE WYBORU			–		–		–

Wyniki badań zawarte w powyższej tabeli wskazują na to, że głównym powodem podejmowania aktywności edukacyjnej przez badanych emerytów było utrzymanie dobrej kondycji umysłowej. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,80 p. i mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”. Wśród kobiet odpowiedź ta uzyskała średnią ogólną – 3,81 p., a wśród mężczyzn – 3,78 p., również mieszcząc się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”.

W drugiej kolejności seniorzy kierowali się wzrostem poczucia zadowolenia z życia i możliwością samorealizacji – średnia ogólna – 3,58 p., odpowiedź pozytywna pewna „tak”. Z tym, że wśród kobiet odpowiedź ta uzyskała średnią ogólną 3,64 p., mieszcząc się również w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”, a mężczyzn – 3,34 p., co wskazuje już na odpowiedź mieszczącą się w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Trzecią rangę wśród kobiet uzyskała chęć wypełnienia czasu wolnego – średnia ogólna – 3,34 p., mieszcząc się w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”. Wśród mężczyzn odpowiedź ta uplasowała się na piątym miejscu, mieszcząc się również w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”, ze średnią ogólną – 2,81 p. Z kolei mężczyźni na trzecim miejscu wskazali predyspozycje umysłowe, przy średniej ogólnej – 3,00 p., która jest wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Zaprezentowane wyniki badań nie są optymistyczne, biorąc pod uwagę kontekst wskazujący na duże znaczenie podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby starsze i wykazują dużą zbieżność z tymi, które można, jak dotąd, odnaleźć w literaturze poświęconej problematyce aktywnego starzenia się, gdzie najbardziej popularna wśród tych osób jest aktywność receptywna polegająca na oglądaniu telewizji, słuchaniu radia, czytaniu gazet, najczęściej w warunkach domowych. Seniorzy są najbardziej aktywni w domu rodzinnym, gdzie korzystają z pomocy lub sami jej udzielają (por. Halicka, Halicki, 2006, s. 165).

Istnieje wiele motywów, dla których osoby te powinny angażować się w aktywność edukacyjną. Jednak najważniejszym jest konieczność dostosowania się przez nich do zmian polityczno-ustrojowych, społecznych

i cywilizacyjnych, jak również aktywne, samodzielne i niezależne w miarę możliwości i potrzeb jednostki uczestnictwo w życiu społecznym.

Ważne jest również to, że pomimo iż seniorzy są niekwestionowanymi nosicielami tradycji, to nie są oni uznanymi przekazicielami wiedzy. W związku z tym, muszą podejmować ten rodzaj aktywności z konieczności lub z własnego wyboru. Kolejnym istotnym powodem jest nadążanie za rozwojem nowych technologii, wykorzystywanych w określonych celach, a także chęć wartościowego wykorzystania czasu wolnego, jak również zaspokojenie ciekawości poznawczej i realizowanie własnych zainteresowań, które do tej pory z racji pełnienia różnorodnych ról, nie mogły zostać dostatecznie zaspokojone (Frąckowiak, 2007, s. 195).

Zakończenie

Przedstawione rozważania natury teoretyczno-empirycznej nie wyczerpują zakresu przedstawionego problemu ani sposobu jego rozstrzygnięcia. Stanowią jedynie próbę ukazania, jak ważne jest zagadnienie podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby w wieku senioralnym i jak bardzo silnie jest ono związane z problematyką przystosowaniem do starości, a co za tym idzie – z aktywizowaniem osób starszych do podejmowania różnorodnych działań pozwalających na adaptację i dostosowanie się do nieustannie zmieniającej się rzeczywistości.

Pozbawione szkolnego przymusu uczenie się w starszym wieku pozwala również tworzyć wzory pozytywnego starzenia się i przyczynia się do powstawania stylu życia, propagującego edukację jako wartość, która je wzbogaca (Czerniawska, 1998, s. 13). Edukacja bowiem, poprzez pogłębianie wiedzy jednostki i poszerzanie własnych horyzontów, stanowi jedną z najlepszych form realizacji profilaktyki patologii życia społecznego w starości. Aktywność edukacyjna zapobiega również zanikowi funkcji poznawczych, utrzymuje osoby starzejące się w dobrej kondycji umysłowej i intelektualnej, będącej warunkiem utrzymania kontaktów z otaczającym światem i społeczeństwem, a co za tym idzie – stanowiącej podstawę uczestniczenia w życiu społecznym w satysfakcjonującym stopniu (Wawrzyński, 2008, s. 279).

Bibliografia

- Active Ageing: A Policy Framework* (2002). A contribution of the World Health Organization to the Second United Nations World Assembly on Ageing, Madrid. Geneva.
- Aleksander T. (1992). Potrzeby kulturalno-oświatowe ludzi dorosłych. W: T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki dorosłych*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Czerniawska O. (1998). *Style życia w starości*. Łódź: Wyd. WSHE.
- Czerniawska O. (2007). *Szkice z andragogiki i gerontologii*. Łódź: Wyd. WSHE.
- Dzięgielewska M. (2006). Aktywność społeczna i edukacja w fazie starości. W: B. Szatur-Jaworska, P. Błędoski, M. Dzięgielewska (red.), *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Dyczewski L. (1994). *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Fabiś A. (2006). Edukacja seniorów – odpowiedź na wymagania współczesności. *Edukacja Dorosłych*, 1-2, 33-34.
- Fabiś A. (2008). Aktywność kulturalno-oświatowa osób starszych. W: A. Fabiś (red.), *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji.

- Frąckowiak A. (2007). Edukacja seniorów w Stanach Zjednoczonych. W: A. Fabiś (red.), *Instytucjonalne wsparcie seniorów – rozwiązania polskie i zagraniczne*. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji.
- Halicka M., Halicki J. (2006). Integracja społeczna i aktywność ludzi starszych. W: B. Szatur-Jaworska, P. Błądowski, M. Dzięgielewska (red.), *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Kaczmarczyk M., Trafiałek E. (2007). Aktywizacja osób w starszym wieku jako szansa na pomyslnie starzenie. *Gerontologia Polska*, 4 (tom 15), s. 116-118.
- Orzechowska G. (1999). *Aktualne problemy gerontologii społecznej*. Olsztyn: WSP.
- Perek-Białas J., Worek B. (2005). Aktywne starzenie się. Aktywna starość – określenie pojęć. W: J. Perek-Białas, B. Worek (red.), *Aktywne starzenie się, aktywna starość*. Kraków: Wyd. „Aureus”.
- Roguska A. (2009). Edukacja permanentna osób dorosłych w starości. W: T. Zacharuk, B. Boczukowa (red.), *Edukacja permanentna dorosłych w dobie przemian*. Kielce: Wyd. AP.
- Skibińska E. (2008). Proces kształcenia seniorów. W: A. Fabiś (red.), *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji.
- Szatur-Jaworska B., Błądowski P., Dzięgielewska M. (red.) (2006). Aktywność społeczna i edukacja w fazie starości. W: *Podstawy gerontologii społecznej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Tomczyk Ł. (2010). Seniorzy w świecie nowych mediów. *E-mentor*, 4 (36). Zaczepnięte 14 kwietnia 2014 r. Strona internetowa <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/36/id/776>.
- Turoś L. (2004). *Andragogika ogólna*. Wyd. III rozszerzone. Warszawa: Nowe Wydawnictwo Polskie YPSYLON.
- Wawrzyniak J. (2008). Aktywność edukacyjna jako styl życia w starości (i na emeryturze). W: R. Konieczna-Woźniak (red.), *Dorobłość wobec starości. Oczekiwania – radości – dylematy*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.

Summary

Educational activity as the key indicator of active participation in social life of the people in their late adulthood

The main idea of the article has been to stress the necessity of considering the old age and ageing as such in terms of dynamic ageing process of the societies as well as to demonstrate the ways and initiatives to encourage, stimulate and to initiate launching various forms of activity by OAPs, especially the educational activity which should considerably facilitate bringing those people back to active life in the society. The analyses presented are theoretical and empirical in nature. The first part of the article covers the importance of senior citizens being active in terms of getting adapted to the old age and successful ageing as well as educational activity of senior citizens, as compared with other types of activity and its significance in active participation in social life by the elderly as reported in the applicable literature. Theoretical considerations have been extended with the analysis of selected results of own research reported by the author into taking up educational and professional activity by senior-age people in the Kujawy and Pomorze Province. The entire article has been an attempt at demonstrating how important it is to consider the OAPs getting involved in educational activity and how much strongly it is connected with getting adapted to the old age, and thus activating senior citizens to launch various actions to facilitate the adaptation and getting used to the constantly changing reality.

Key words: old age, ageing, activating the senior citizens, educational activity, participation in social life